

København, den 14. X. 1957.

1957/263

Rapport over Rejse til Hannover vedrørende Undersøgelser
angaaende Tordenskiolds Dødssted.

Efter Aftale med Hr. Skibsreder R. J. J. Halle fra Oslo under dennes Gennemrejse i København medio September mødte jeg Skibsrederen paa Central-Hotel i Hannover den 7de Oktober 1957 Morgen.

I København havde vi trukket Linierne op for Arbejdet med Undersøgelse af Tordenskiolds Dødssted i Hildesheim og Rejsning af en Mindesten paa dette Sted samt klarlagt og fastslaaet dette som et fælles dansk-norsk Samarbejde i fuld gensidig Forstaaelse, og Skibsreder Halle var yderligere villig til at lade det af ham udførte Arbejde og dets videre Fortsættelse ske i Norges Orlogsforbunds Navn svarende til den danske Indsats gennem Danmarks Marineforening.

Norges Orlogsforbund er underrettet herom, idet Skibsreder Halle gennem sit Kontor (Firma Halle & Petterson) har været i Forbindelse med Sekretær Bjarne Knutsen.

Norges Orlogsforbund har paa sin Side kontaktet Tordenskiolds Biograf, Kommandør Bergersen i Trondheim, som fuldtud tiltræder planerne for dette norsk-danske Samarbejde, hvilket i Betragtning af Kommandørens tidligere Indstilling til Tordenskiolds Kistes Anbringelse i Holmens Kirke i København i Stedet for i Trondheims Domkirke og en heraf følgende Animositet mod Danskerne og alt Dansk, maa siges at være overordentlig lovende for hele Sagens videre Udvikling. Alene det, at det underhaanden er oplyst, at Kommandør Bergersen var foreslaaet til Præsident for Norges Orlogsforbund, men har afslaaet dette Tilbud paa Grund af Alder m. m., er meget værd, Der er herved vist Bergersen al skyldig Respekt, men han er samtidig udenfor de officielle Forhandlinger.

Skibsreder Halle, der fra Dreng har været overordentlig "Tordenskiold-begeistret" havde ved Orlogskaptein Rolf Scheens Artikels Fremkomst i norsk Aftenposten for 5. Juni 1957, faaet den samme Tanke, som rejstes indenfor Marineforeningens Forretningsudvalg: at Tordenskiolds-Stenen maatte bringes i værdig Stand. Paa en Rejse

i Tyskland i Sommeren 1957 undersøgte Skibsrederen Stedet og Stenen meget nøje, men konstaterede til sin overordentlige store Skuffelse, at den af Orlogskaptein Scheen fundne Sten var en gammel Grænsesten fra 30-aarskrigens Dage. Duelstedet maatte søges lidt mere østlig ikke ved Schwarzenbusch, men derimod øst for Floden Leine, ca. 17 km Syd for Hannover.

Skibsreder Halle har for egen Regning lader Sognepræsten i Gleidingen, Hr. Rümenapf, foretage forskellige Arkivundersøgelser i Statsarkivet i Hannover, hvor nu ogsaa alle Papirer og Arkivaler fra Hildesheim er samlet, samt i de lokale Kirkebøger.

I Følge disse - en Afskrift af Pastor Rümenapfs Undersøgelser vil senere tilgaa fra Norge - er den historiske Udvikling som nedenanført, og at hele Sagen dernede er blevet til en "Sag" skyldes, at der mellem Myndighederne i Hannover og Hildesheim, som tidligere var skarpt adskilte, opstod en Formalitetsuenighed vedrørende Dødsfaldets rette Registrering og Gebyrerne herfor.

Den berømte Duel, der for den dansk-norske Viceadmiral Peter Wessel Tordenskiold fik en dødelig Udgang, fandt Sted den 12. November 1720, og 4 Dage efter (17/XI) afholdtes "Lokaltermin" (Vidneforklaring ved Aastedsforretning) i Landsbyen Gleidingen under Forsæde af Amtsvogt Heitkamp og som Vidner fremstod Bønderne Jochen Peters, Berendt Casten og Heinrich Plinke, der oplyste, at de den 12te om Morgenen ved ottetiden fra den nordlige Udkant af Landsbyen havde bemærket en Del Personer til Hest og til Fods i "Sehlwiese", hvorfra "noget" var løftet op fra Jorden, bragt over et Gærde og baaret til den paa "der Krümling" holdende firspændige Karosse og kørt bort. Senere havde de med egne Øjne paa Jorden i "Sehlwiese", ca. 200 Skridt fra Landsbyen set Blodsporene fra den nedstukne.

Naar Duellen har fundet Sted paa Hildesheimsk Jord skyldes det, at Dueller var forbudt i det engelskprægede Hannover. Man ved at Stridigheden mellem Tordenskiold og Oberst Staël von Holstein fandt Sted ved et Selskab i Hannover, hos Kammerpræsidenten Baron Görtz,

hvis Hus i Hannover i Dag er smukt restaureret. Stridighederne endte med Udfordring til Duel, denne fastsattes til den 11. November, men da Kongen af Hannover skulde rejse til England paa denne Dato, maatte Duellen udskydes en Dag.

Duellen blev overværet bl. a. af Generalstabskirurg Wrede i hvis Hus Tordenskiold boede. Wrede bistod ogsaa Tordenskiold, da han segnede for kaardestødet og sørgede for, at Liget, der var bragt til H. Schriebers Hus i Landsbyen Rethen (i Hannover) med Henblik paa en senere Balsamering, blev strøet med "hvidt Sand". Nogle fæa Dage senere blev Liget balsameret og ført til det gamle Kapel i Rethen (Kapellet blev beskadiget under første Verdenskrig og genopbygget, men i 2. Verdenskrig udslettet under et Bombeangreb).

Fra Myndighederne i Hannover blev der givet Ordre til, at Liget ikke maatte udleveres (her er sikkert tænkt paa Retspersonel fra Hildesheim), alene dette, at man paa Liget fandt Kong Frederik den IVdes kronede brilliantindfattede Portræt, gjorde, at man var klar over, at det her drejede sig om en Person af fornem Stand.

Den 18/XI ankom den danske Søofficer, Kaptajn Conrad Ployart, der i September samme Aar havde faaet Rejsetilladelse til Hamburg, herfra til Hannover. Ployart foretog sammen med den danske Legationssekretær Jessen de fornødne Formaliteter, tog Vare paa Kongens Portræt og sørgede for Hjemsendelse af Tordenskiolds Lig og Efterladenskaber, som fandt Sted 16/XII fra Hannover over Lübeck til København.

Saavidt Pastor Rümenapf i store Træk - det bør dog tilføjes, at Pastoren har støttet sine Undersøgelser paa et officielt Kort over Egnen fra 1685.

Den 7/X 1957 tog jeg sammen med Skibsreder Halle til Gleidingen, hvor vi i Præstegaarden hilste paa Familien. Pastor Rümenapf har i sine Efterforskningsarbejder haft megen Bistand af sin Frue, der er fra Sydslesvig, dog ikke dansktalende. I det hele taget har sagen vakt megen Interesse i det lille Sogn og Pastoren har ogsaa i nogle

Smaaartikler i lokale Blade redegjort for sit Arbejde.

Efter at have gennemdrøftet Sagen og faaet ovenstaaende refereret, oplyste Præsten, at han endnu manglede nogle enkelte Oplysninger, bl. a. formentes der ogsaa at være et Vidneudsagn fra Grænsetoldvagten, fra hvis Vagthus (et gl. Vagthus paavistes, det skal være rejst paa det Sted, hvor det ældre Hus stod) der den Gang var god Udsigt mod "der Krümling" (ca. 200 Skridt), endvidere var Familien Peters Forhold endnu ikke afsluttet.

Sammen med Præsten foretog Skibsrederen og jeg derpaa pr. Bil og til Fods en indgaaende Ekskursion i Terrænet.

Først opsøgte Grænseskellet mellem Hannover og Hildesheim paa Landevejen, som stadig løber mellem disse to Byer, saaledes som den gjorde det i 1720 tæt langs Foden af Galgebakken, hvor Rethen Galgen og Gleidingen-Galgen har staaet tæt ved hinanden paa hver Side af Grænsen.

Grænsen skærer Landevejen i ret Vinkel og forløber saa sydover langs den vestlige Side af Landevejen, ca. 200 Skridts Afstand fra Grænsestenen, hvor den drejer skraat mod SW. ned over "der Krümling" til "Sehlwiese", hvorefter den følger dennes Begrænsning i en stor Bue mod N. - NW., idet Hannover her saaledes skyder en Slags Arm ind i Hildesheim.

Pastoren oplyste, at "Sehlwiese" var en Eng eller sumpet Jordstrækning, hvor Bønderne tidligere havde haft Svinehold. I vor Tid er der paakørt Affald fra en nærliggende Sukkerfabrik og derved er Terrænet højnet 1 á 1½ m og blevet mere tørt. "Sehlwiese" bliver nu dyrket af forskellige Bønder og Gartnere i Lodder, der gaar i modsat Retning af de Kolonihavelodder, der i Dag findes paa "der Krümling".

Ved "Krümlingen" forstaas den svagt buede ca. 200 Skridt brede Skraaning, der "krummer" sig fra Landevejen ned mod "Sehlwiese". I Dag er der en synlig Afsats som Overgang mellem "Krümling" og "Sehlwiese", det maa formodes, at der i tidligere Tider har været en Hæk eller Gærde ("Zaun"), formentlig med en Grøft foran - og det er herover at Vidnerne har set "noget" blive løftet.

I Dag er den nordlige Del af "Krümlingen" dyrket som Kolonihaver, og flere ældre Mennesker bekræftede her de ovennævnte Terrænforhold m.m. for os.

Der blev nu afskridtet forskellige Afstande: til Hildesheimer Landevejen; til den nordlige Del af Landsbyen Gleidingen, hvor det yderste Hus i Ritterstrasse bar Aarstallet 1790 paa Bjælken over Porten til Dielen, men den bageste Del af Huset var tydeligvis meget ældre, dette kunde ses af at Murene her skiftede over fra brændt Teglsten gennem ubrændt Lersten til lerklinede Vægge mellem Bindingsværket.

Vidnernes Opgivelse af en 200 Skridts Afstand, Tjeneren Kolds Opgivelse: 200 Skridt ind i det hildesheimske samt Besigtigelsen af Stedet, som med Henblik paa den Pistolduel, der først var paa-tænkt, maatte siges at være rigtigt valgt: mod NW. den flade, sumpe og ubeboede "Sehlwiese", mod SE. "Krümlingen", der skraanede opad bag den lavtliggende "Sehlwiese" og syntes velegnet til at op-fange Kuglerne - alt blev paa-peget af Pastor Rümenapf og nøje af-skridtet i vor Nærværelse. Der var ingen Tvivl for Skibsreder Halle og mig om, at Dødsstedet maatte være her i den sydlige Del af "Sehlwiese" - uden at man dog paa nogen Maade havde Bevis for paa hvilket Sted, kun at det maatte have været indenfor en rimelig Omkreds.

Efter at have beset forskellige Lokalteter: de gamle Huse i Ritterstrasses Sydside; den gamle, nu nedlagte Toldvagt; Peters Ejendom (om den Familie Peters, som i Dag er Ejer er identisk med Jochen Peters Efterkommere er endnu ikke klarlagt, derimod besøgte et Hus, hvis Ejerinde var født Plinke og en direkte Efterkommer af Vidnet Heinrich Plinke, ogsaa dette Hus var meget gammelt, og det havde bestandig været i Familien Plinkes Eje) og meget grundigt at have gennemgaaet Stederne under Pastor Rümenapf.s Ledelse gik vi igen tilbage til Ritterstrasse og her toges følgende Bestemmelse:

1. Det maa skønnesfor vanskeligt og meget upraktisk paa Grund af den bløde Bund og "Sehlwieses" Utilgængelighed i Almindelighed, Umuligheden af at kunne fastslaa det ganske eksakte Dødssted, samt Vanskelighederne ved en Fredlysning af Stedet

og Tinglysning af Adgangsbetingelserne for at anbringe en Mindesten i "Sehlwiese".

2. En Anbringelse af en Mindesten paa Hildesheimer Landevejen kan paa Grund af dennes nærforestaaende Omlægning i Forbindelse med en fremtidig Byggeplan for "der Krümling" ud mod Vejen heller ikke anbefales.
3. Man samlede sig om Stenens Anbringelse i Ritterstrasse, en lidet befærdet Landsbygade, hvorfra de 3 Vidner i sin Tid havde iagttaget Duellen.

Ved at anbringe Stenen her sammen med en forklarende Indskrift (paa en ved Siden af diskret anbragt, støbt Jernplade) om, at ca. 200 Skridt herfra i nordlig Retning fandt Torden-skiold sin Død, vilde man give eventuelle interesserede Besøgende Mulighed for at se Dødstedet fra samme Sted som Vidnerne og ved Hjælp af Afstands- og Retningsangivelse let at finde frem til dette. Formentlig vil man altid i Landsbyen kunne spørge sig frem til Stenen, ligesom dens Eksistens fremtidig maa omtales i Turistbrochurer m.m.

4. I Ritterstrasse blev der derpaa udset 2 Steder til Stenens Anbringelse.
 - a. udfør Nr. 33, et af de ældste Huse i Landsbyen, ret indenfor Fortovet under et stort Træ, hvor et Areal paa ca. 4 x 4 m maatte anses for nødvendigt.
 - b. ca. 100 m herfra i SE.-lig Retning paa Vejens nordre Side et Areal paa Marken af tilsvarende Størrelse.Hvilket af disse Steder man endelig bør vælge er afhængig af en for nylig udarbejdet Byplan for Landsbyen Gleidingen, som Pastor Rümenapf har faaet Sogneraadets Tilladelse til at gøre sig bekendt med, hvilket vil ske i Slutningen af Oktober 1957.
5. Naar det herigennem er fastslaaet, hvilket af de to Steder, der er bedst egnet, er det overdraget Sognepræsten at optage en Realitetsforhandling med den paagældende Ejer om Køb af det ønskede Areal. Dette formentes lettest at ville kunne ske med Sognepræsten som Mellemand.

6. Pastorens Opgaver er altsaa nu følgende:

- a. afslutte sine Arkivstudier vedr. selve Duellen.
- b. undersøge Byplanen
- c. forhandle om Overdragelse af Grundstykket.

Pastor Rümenapf vil fortsat referere til Skibsreder Halle, der vil staa i nøje Kontakt med Marineforeningens Landssekretær.

Efter saaledes at have undersøgt Forholdene paa Stedet returneredes til Hannover, hvor Dagens Resultater nøje blev gennemgaaet og debateret.

Den paafølgende Dag opsøgte jeg sammen med Skibsrederen den hannoveranske "Landeskonserverator", Professor Karpa paa Kontoret i Walterseestrasse 21 i Hannover. Professoren var ikke til Stede, men hans første Medarbejder, Dr. Wolff tog meget elskværdigt imod os, ikke mindst paa Grund af Anbefalingerne fra den tyske Ambassade i København.

Vi redegjorde for Sagen og drøftede forskellige Enkeltheder paa Basis af en udarbejdet Skitse.

Dr. Wolff tilsagde fuld Støtte fra "Landeskonserverator", men havde dog i Begyndelsen gerne set et mere prunkende "Denkmal" i tysk Stil - men var senere indforstaaet med vore Tanker om en ganske enkel Morænesten kun med Navnet TORDENSKIOLD i Blokbogstaver - bragt ned fra Fødeegnen Trondheim i Norge.

Dr. Wolff vilde snarest aflægge et Besøg paa Stedet og kontakte Pastor Rümenapf.

Det vedtoges derefter,

at naar Stedet var bestemt, skal en Anmodning om Tilladelse til Stenens Rejsning indsendes gennem Gemeindevorstand til "Landeskonserverator".

Samtidig foreslog Dr. Wolff tinglyst Forbud mod uskøn og smagløs Bebyggelse, Ændringer paa Stedet, Oprettelse af Postkort- og Iskioske m.m. i Mindestenens umiddelbare Nærhed - hvilket ville kunne ordnes

25. marts 1958.

Rapport over 2den Rejse til Hannover vedrørende

TORDENSKIOLD-Mindestonen i Gleidingen

Paa Opfordring af den norske Forhandler i TORDENSKIOLD-Sagen, Medlem af Oslo Orlogsforening, Skibsræder R. J. J. Halle, afrejste vi sammen med Præsidenten for Norges Orlogsforbund, Losdirektør B. Gilhuus-Moe (Formanden for Danmarks Marineforening, Kommandør G. de Lichtenberg var tjenstlig forhindret i at deltage i Rejsen) den 12. marts 1958 om Aftenen fra København til Hannover, med Ankomst hertil den 13. marts om Morgen.

Efter at have skaffet os topografiske Kort over Landsbyerne Gleidingen og Rethen, kørte vi i Bil til Gleidingen, hvor Halle og jeg overfor Losdirektøren forelagde vore tidligere Undersøgelser med Hensyn til "Duelstedet"s Beliggenhed m.m.; til Støtte herfor blev der med Bilens Kilometertæller foretaget forskellige Afstandsbestemmelser fra Grænsen, ligesom tidligere opmålte Distancer fra Grænsebommen i Rethen blev kontrolleret. Som gammel Kartograf foretog Losdirektøren forskellige Beregninger og Snit paa Basis af de tilgængelige Oplysninger, som han i Forvejen var bekendt med. Gilhuus-Moe erklærede sig enig med os om "Duelstedet"s formentlige Beliggenhed i Linien Gleidingen-Rethen i Sehlwieses østlige Side, maaske ca. 150 m nordligere - dog vil en Pladsbestemmelse for denne Linie ikke kunne blive andet end skønsmæssig.

Derefter kørtes til Rethen, hvor vi besaa det gamle Værtshus, (nu Privatbolig) hvortil Tordenskiolds Lig i sin Tid var bragt efter "Duellen", endvidere besaa vi det nye Kapel i Rethen, der er bygget paa det gamles Grundmure, men ellers var ganske uden Interesse for Sagen.

Derfra kørtes til Hildesheim, hvor vi i Regeringsbygningen opsogte Regierungs- und Oberbaurat Mänz, der var underrettet om vor Ankomst, ligesom han paa Forhaand var informeret om hele Sagen. Spørgsmålet vedrørende en Mindesten paa Tordenskiolds Dødssted er, stærkt anbefalet af de tyske Ambassader i Oslo og København, gennem det tyske Forbunds Udenrigsministerium i Bonn sendt til den Niedersächsische Landesregierung i Hannover og af denne overdraget til Myndighederne i Landkreis Hildesheim (R.- u. O.baurat Mänz) til Udførelse med Paalæg om, at al mulig Støtte i denne Sag af Bundesregierung i Bonn anses for at være meget ønskelig. Som Følge heraf fandt vi i Hr. Mänz en overordentlig hjælpsom og for hele Sagen meget forstaaende Mand, der paa alle tænkelige Maader stod os bi paa det bedste.

Efter en grundig Gennemgang af Planerne m. m. fastsattes en Aastedsforretning til samme Eftermiddag, hvortil de forskellige interesserede blev tilsagt.

Foruden de 4 tidligere nævnte mødte Sognepræsten, Pastor Rümenapf og Gemeindedirektor (Kæmner) Bergmann fra Gleidingen og som Repræsentant for Byggekonsortiet, Arkitekt Flor fra Hannover.

Det oplystes, at Ejeren af Grundstykket "Krümling" mellem Hildesheimerstrasse og "Schlwiese" pludselig havde realiseret sine Interesser i Tyskland og var rejst til U. S. A. paa langt Sigt. Et Konsortium havde købt og allerede udstykket "Der Krümling". Da der er stor Boligmangel paa Egnen, var det hele sket i største Hast, alle Jordlodderne var solgt (udelukkende smaa Huse med et tilliggende Grundareal paa 1000 m²) og Bebyggelsen ville blive paabegyndt i April 1958. Fra Konsortiets Side havde man været bekendt med Mindestens-Planerne og afsat Plads(er) hertil. Arkitekt Flor medbragte Udstykningsplan og Model af den paatænkte Bebyggelse.

De norsk/danske Interessenter maatte straks fastholde, at de af Konsortiet planlagte Opstillingssteder var uhensigtsmæssige, upraktiske og for unøjagtige m. H. t. Dødsstedets sandsynlige Beliggenhed i Sehlwiese.

Efter at forskellige Forslag var blevet diskuteret og undersøgt, fastslog R.- u. O.baurat Mänz et fra norsk/dansk Side fremsat Forslag om Placering af Mindestenen ved Grænsen mellem Sehlwiese og der "Krümling", tæt ved for den her tværgaaende El-kraft-Ledning, som det endelige og afgørende Resultat af Mødet.

Mødet forflagdes derefter til Gleidingen Gasthaus, hvor nedenanførte Retningslinier og Aftaler blev gennemdrøftet og vedtaget:

1. Mindestenen placeres i et lille Anlæg med et Areal paa ca. 6 x 6 m ved Grænsen mellem Sehlwiese og der "Krümling" tæt op til El-Ledningsnettets byggefrie Stribe (Haver) gennem det til sin Tid tæt bebyggede Areal.
2. Fra Anlægget, som kantes af en Hæk og beplantes med 2 a' 4 Træer, føres en tjærebelagt Spadseresti op til Gaden, der løber parallelt med Hildesheimerstrasse midt gennem der "Krümling". Denne Gade foreslog Gemeindedirektor Bergmann døbt med Navnet Tordenskioldstrasse, hvilket Tilsagn blev modtaget med Tak af de norsk/danske Repræsentanter. Stien, der vil være ca. 50 m lang, vil ligeledes blive kantet med en Hæk.
3. Fra Stien vil der være ca. 75 m til Konsortiets subsidiære foreslaaede Plads for Mindestenen ved Gadekrydset. Her vil det planlagte Hus blive trukket lidt østover, saaledes at der kan arrangeres en Art Hvileplads med Bænke i et lille Anlæg, hvor der opsættes en forklarende Vejvisertavle. Det er Tanken, at

besøgende med Biler og Busser skal parkere her for derefter til Fods at begive sig de ca. 125 m til Mindestenen.

4. Fra Bundesregierung er udtalt Ønsket om, at Grundstykket til Monumentet vederlagsfrit overlades Norges Orlogsforbund og Danmarks Marineforening til Formaalet, og Gemeinde Gleidingen paatog sig Vedligeholdelsen af Mindesten og Anlæg.
5. Den videre Forretningsgang fastsloges derefter saaledes:
 - a. Pladsen indtegnes i alle Udstykningsplaner og de respektive Myndigheder underrettes herom ved R.- u. Oberbaurat Mänzt Foranstaltning.
 - b. Pladsen planeres, Undergrundsfundament støbes og Beplantning tilrettelægges.
 - c. Stenen, hvis Vægt anslaaes til ca. 3 til 5 Tons forsynes med Inskription i Norge. (Inskriptionen skal endelig vedtages af Norge/Danmark i Fællesskab).
 - d. Stenen transporteres pr. Skib fra Norge til Hamburg (Bremen) afhentes her og bringes paa Plads med Bistand af dansk Militær, formentlig hen paa Sommeren 1958.
 - e. Pladsen reguleres, Beplantningen afsluttes, saaledes at Jordsmonnet faar Tid til at falde til, Skilte og Hegn op-sættes, Stien tjærebelægges m. v.
 - f. Tinglysning af Forbud mod Forhandling af Is, Frugt, Postkort og "Andenken" direkte ved Anlæg og Sti - samt de endelige Papirer vedrørende Ejendomsret, Vedligeholdelse o. l. ordnes - idet der stiles mod
 - g. Afsløring den 12. November 1958 paa 238-Aarsdagen for Søheltens Død.

Senere drøftedes ogsaa Bekostningen ved hele Arrangementet: Støbning af Fundament, Beplantning af Hæk, Hegn, Anlæg af Stien, hvilket alt i alt af Arkitekt og O.baurat med god Højde ansloges til DM 3400 - at fordele ligeligt mellem Norges Orlogsforbund og Danmarks Marineforening.

Med yderligere Sikkerhed og medregning af evt. Udgifter ved Afsløringen maa det skønsmæssigt anslaaes, at Udgiften for Marineforeningen vil blive d. Kr. 3500.-

Efter at Mødet var hævet, kørtes paa Hjemvejen til Hannover til Kirken i Grassdorf, NE. for Gleidingen, hvortil Kirken i Rethen tidligere var Annexkirke. I en herhørende Kirkebog vistes Indførelse af Tordenskiolds Dødsdata i Nov. 1720. Det paagældende Kirkebogsblad vil Skibsreder Halle lade affotografere og Kopi tilstilles Marineforeningen. Ligeledes vil Mødereferat bilagt med

Lystryk og Børegninger blive tilstillet fra Tyskland og Norge.

Samme Aften afrejste de norsk/danske Forhandlere fra Hannover.

Honnens de Lichtenberg.